

Erik Borgman

Zou God ons dan misschien kunnen helpen?

1.

Het is alsof Hij het erom doet. In het de zogenoemde afscheidsrede die Jezus volgens het Johannesevangelie op de vooravond van zijn arrestatie ten overstaan van zijn leerlingen houdt, spreekt Hij alles tegen wat hedendaagse mensen over geloof en religie denken. Wij zijn ervan overtuigd dat wij zorgvuldig moeten kiezen welke godsdienst of levensbeschouwing wij moeten aanhangen, en of wij er wel een willen aanhangen. Jezus wijst ons echter tamelijk bot terecht. We moeten ons niets verbeelden: niet wij hebben hem, maar Hij heeft ons uitgekozen. En die keuze brengt een opdracht met zich mee.

Niet jullie hebben Mij uitgekozen; nee, Ik heb jullie uitgekozen en Ik heb jullie de taak gegeven eropuit te gaan en vrucht te dragen, vruchten die blijvend zijn' (Johannes 15,16).

En alsof het dit nog niet genoeg is, had de schrijver van het Johannesevangelie hem kort daarvoor al in de mond gelegd: 'Los van Mij kunnen jullie niets' (vers 5). Los van Hem kunnen wij niets? - wil Hij ons nu per se tegen zich in het harnas jagen? Wij die zo trots zijn op onze zelfstandigheid, onze autonomie, onze vrijheid zelf te kunnen kiezen wie wij willen zijn en wat wij willen doen. Geen wonder dat hedendaagse mensen van hem weglopen, ben je haast geneigd te zeggen.

Toch stel ik voor te kijken of Hij niet toch een punt heeft. Nu ik door rugpijn ernstig beperkt ben in wat ik kan doen – zodat ik u zelf niet kan toespreken met mijn eigen stem – vraag ik mij sterk af of de erkenning van afhankelijkheid niet een uitdrukking is van volwassenheid. Wie zonder water mee te nemen de woestijn in loopt, die is niet dapper, maar dom. Mensen hebben water nodig. Zoals we ook voedsel nodig hebben om te leven en andere mensen om de betekenis van dit leven te kunnen zien. Dus waarom dan dat taboe op fundamentele afhankelijkheid, op het feit dat we niets kunnen zijn en niet kunnen doen als ons dat doen en dat zijn niet gegeven worden? Waarom niet toegegeven dat we niet uit onszelf bestaan, maar dat het bestaan een geschenk is en ons voortdurend gepraat over wat we van dat bestaan inmiddels wel begrijpen – of denken te begrijpen. Hoe het functioneert, hoe het zich voortzet en maakt dat er weer andere dingen gaan bestaan, daar weten we wel iets van af. Maar zelfs als begrijpen we alles van hoe iets bestaat, het bestond voordat we het konden begrijpen. Wat we kennen als we bijvoorbeeld weten hoe ons brein werkt, is van welke mechanismen het brein afhankelijk is, bij de gratie waarvan het doet wat het moet doen om als brein te kunnen functioneren. Gratie, genade! Wat we kennen als we kennen is uiteindelijk de genade waarvan en waardoor wij leven, bewegen en zijn. Maar genade willen we het niet meer noemen. We zien het liever als onverschillig mechaniek, als een machine die simpelweg bestaat en waar wij gebruik van maken zoals ons goeddukt. Zodat het net lijkt alsof wij nergens afhankelijk van zijn.

Deze illusie van onafhankelijkheid spreekt het Johannesevangelie vanaf het begin tegen. In de zogenoemde proloog, het filosofische en theologische gedicht waarmee het opent, is sprake van een Woord waardoor alles ontstaan is en waar buitenom niets is ontstaan. Alles wat ontstaan is, heeft leven in hem en dat leven is het licht van de mensen (vgl. Johannes 1,3-4). Er spreekt iets in alles wat er is en dat spreken, daar bestaat het door en daar leven wij van. Klopt dat niet veel beter met wat we elke dag ervaren dan dat merkwaardig idee dat wij een betekenisloze wereld naar willekeur betekenis zouden geven? Laatst hoorde ik bij toeval op zondagmorgen hoe mensen naar het radioprogramma Vroege Vogels opbelden om te vertellen wat ze aan natuur hadden gezien. Niet de observaties op zich waren opmerkelijk, maar de liefde en de vreugde die meeklonk in de beschrijving van het vogeltje dat ze zojuist hadden gezien of

de bloemen die boven de grond uit begonnen te komen. 'Die voorzichtig boven de grond uit begonnen te komen', had ik bijna gezegd, maar we weten allemaal dat bloemen niet voorzichtig zijn. Dat dit onze menselijke projectie is, dat wat wij erin zien. Of toch niet?

2.

De burn-out epidemie van dit moment suggereert wat mij betreft iets anders. Interessant genoeg zijn het niet allereerst mensen van de kerken die signaleren dat er een levensbeschouwelijke en religieuze kant zit aan onze chronische oververmoeidheid en onze neiging onszelf uit te buiten. Het zijn psychiaters. Met name drie van oorsprong Vlaamse psychiaters. Dat kan toeval zijn, maar het kan er ook op wijzen dat in Vlaanderen de psychiatrie niet zo gemedicaliseerd is als in Nederland.

De Leuvense psychiater Dirk de Wachter – als eerste – laat in zijn boek *De kunst van het ongelukkig zijn* (2019) zien dat veel hedendaagse mensen de overtuiging hebben dat pech eigen schuld is en geluk eigen verdienste. Bij gevolg drukken zij problemen weg om maar te kunnen blijven voldoen aan de norm succesvol te zijn. De Wachter pleit ervoor om pech en tragiek te accepteren. In zijn eerdere boek *Borderline Times* (2011) stelt hij dat herstel van binding, solidariteit en gemeenschapszin broodnodig zijn. Wij kunnen niet uit onszelf leven.¹ De Gentse psychiater Paul Verhaeghe – als tweede – stelt in zijn boek *Over normaliteit en andere afwijkingen* (2019) dat het gedrag dat onze samenleving ons vandaag de dag als gewenst voorhoudt, vroeger als pathologisch werd beschouwd. We worden gedwongen tot een ziekmakende mateloosheid in wat wij doen en een ondraaglijke grenzeloosheid in onze ambitie.² De in Amsterdam werkende, maar van oorsprong ook Vlaamse psychiater Damiaan Denys – ten slotte als derde – toont in zijn boek *Een kleine inkijk in onze angsten* (2016) aan dat wij leven in een angstcultuur. Dat betekent enerzijds dat wij voortdurend proberen gevaar te mijden en wij een onrealistische mate van veiligheid nastreven. Anderzijds is de angst, onze fascinatie ervoor en onze gerichtheid op het bestrijden ervan de basis geworden van de keuzes die wij maken.³

Deze drie psychiaters hebben succes. Zij doen het goed in de media en gelden als geloofwaardige duiders van de huidige tijdgeest. Maar hoe breed gericht de De Wachter Verhaeghe en Denys ook zijn, het is een probleem als we onze geestelijke oriëntatie in de handen leggen van psychiaters. Immers, op grond waarvan zouden wij in staat kunnen zijn om tragiek te accepteren, maat te houden en ons niet langer te laten regeren door onze angst, zoals zij suggereren? De psychiatrie alleen kan die vraag niet beantwoorden. De sleutel ligt in 'zingeving', zo wordt vaak gezegd. Maar is dat zo? Als we zeggen dat we ons leven zin moeten geven, leggen we onszelf dan niet weer een nieuwe eis op, een prestatie die wij moeten leveren? En zouden wij niet wij niet moeten toegeven dat we nu juist aan deze eis bij uitstek niet kunnen voldoen? Zin geeft je niet, zin krijg als je in een zinvol verband staat en functioneert. Onze eigenwaarde vinden wij niet in onszelf, maar ontdekken wij doordat wij voor anderen of iets anders van waarde zijn. Je ziet iets wat je gemaakt hebt en dat het een aanwinst is voor de omgeving. Je zegt iets en iemand reageert erop. Iemand anders wil iets, maar vindt het belangrijk wat jij ervan vindt en vraagt ernaar. De Duitse socioloog Hartmut Rosa noemt dit *Resonanz*, resonantie.⁴ Dat de wereld met onze grondtoon meeklinkt en wij gaan meeklinken met de grondtonen die wij uit de wereld opvangen. Precies die resonantie ontbreekt in de huidige cultuur, meent Rosa.

---

¹ D. De Wachter, *De kunst van het ongelukkig zijn*, Tielt: Lannoo Campus 2019; id., *Borderline times: Het einde van de normaliteit*, Tielt: Terra-Lannoo 2011. Vgl. ook *De wereld van De Wachter*, Tielt: Lannoo Campus 2019.

² P. Verhaeghe, *Over normaliteit en andere afwijkingen*, Amsterdam: Prometheus 2019.

³ D. Denys, *Een kleine inkijk in onze angsten*, Amsterdam: Atlas Contact 2016.

⁴ Zie m.n. H. Rosa, *Resonanz: Eine Soziologie der Weltbeziehung*, Frankfurt a.M.: Suhrkamp 2016.

Rosa brengt dit vooral in verband met de ongelooflijke versnelling die het leven de laatste decennia heeft doorgemaakt. Wij zijn voortdurend op weg naar iets nieuws en staan niet stil bij wat er is. Wij kijken steeds naar wat er nog gebeuren moet en hebben geen aandacht voor het resultaat van wat we hebben gedaan. We staan ook niet stil bij wat anderen zijn en hebben gedaan, maar we wijzen ook elkaar vooral op wat de ander zou moeten zijn en doen. Dat we zo geen resonantie ervaren betekent dat we bevestigd worden in het idee dat alles van ons afhangt, wij betekenis moeten scheppen en zin moeten geven.⁵ Als dat waar is, dan kan aan de huidige roep om zingeving per definitie niet voldaan worden. Dan is de roep zelf een manifestatie van het probleem. We kunnen geen zin geven als we geen zin ontvangen en niet kunnen geloven dat we zin hebben. Immers, hoe weten we anders dat onze zingeving werkelijk zin geeft en niet simpelweg ons inzicht in de zinloosheid verdooft?

3.

Wie iets wil begrijpen van de blijvende populariteit van Henri Nouwen, van wie wij vandaag de verjaardag herdenken, die heeft hier een sleutel te pakken, denk ik. Nouwen laat het leven niet aan zich voorbij gaan. Hij geeft zich er volledig aan over, om zo te zeggen met huid en haar. Hij worstelt en vecht ermee, lijdt eraan, weet vaak niet goed wat hij doen of wat hij zijn moet en zelfs niet waar hij het zoeken moet om het straks wel te weten, maar hij geeft het zoeken niet op. Het is een elementaire vorm van geloof die vandaag de dag vaak opvallend ontbreekt: de overtuiging dat er iets te vinden valt en dat we dus moeten blijven zoeken. Dat we niet gedoemd zijn om in een kringetje rond te draaien, maar dat er zich dan wegen kunnen openen. Toen ik in november in Utrecht de jaarlijkse Nouwen-lezing gehouden had, werd mij door verschillende van zijn lezers toevertrouwd dat zij altijd het gevoel hadden dat Nouwen nooit verder kwam. Dat dezelfde vragen steeds maar terug bleven komen. Enerzijds kun je als lezer van Nouwen het gevoel hebben dat hij naïef is en weinig kritisch. Dat geloven hem wel erg gemakkelijk afgaat, het lijden en het kwaad soms wel heel gauw te verschijnen als verslagen, de verlorenheid en de eenzaamheid wel erg snel teniet gedaan door Gods barmhartigheid en betrokkenheid. Anderzijds is het feit dat deze vragen steeds maar weer terugkomen er een teken van dat de gevonden antwoorden uiteindelijk toch niet helemaal voldoen. Dat hij de vragen blijft stellen en de antwoorden blijft formuleren, wordt hiermee inzichtelijk als uitdrukking van taaie hoop. Een hoop die blijkbaar aanstekelijk werkt, want er zijn maar weinig auteurs van wie hoeveel boeken nog steeds of weer opnieuw in druk zijn.

Nouwen was zonder twijfel wat hij zelf een gewonde genezer heeft genoemd. In het boek met deze titel maakte hij ooit duidelijk dat pastoraat en geestelijke begeleiding betekenen dat je je wonden inzetten voor de genezing van anderen.⁶ De intensiteit waarmee Nouwen zijn hele leven met zijn identiteit heeft geworsteld, om zijn spiritualiteit heeft gestreden en om zijn Godsbeeld heeft gevochten, verkleint niet maar vergroot zijn geloofwaardigheid. Zijn hartstochtelijke en diepe verlangen naar liefde en acceptatie, naar ruimte om simpelweg te mogen bestaan, zonder eisen en voorwaarden, geven hem een lange adem. Koppig blijft hij met Job zeggen: 'Want ik weet, ik ben er zeker van: mijn verlosser leeft, ten slotte zal Hij deze wereld binnentreden' (Job 19,25).

---

⁵ Vgl. H. Rosa, *Beschleunigung: Die Veränderung der Zeitstrukturen in der Moderne*, Frankfurt a.M. 2005; id., *Weltbeziehungen im Zeitalter der Beschleunigung: Umriss einer neuen Gesellschaftskritik*, Frankfurt a.M.: Suhrkamp 2012; id., *Beschleunigung und Entfremdung: Entwurf einer Kritischen Theorie spätmoderner Zeitlichkeit*, Frankfurt a.M.: Suhrkamp 2013 (Ned. vert. *Leven in tijden van versnelling: Een pleidooi voor resonantie*, Amsterdam: Boom 2016); id., *Unverfügbarkeit: Unruhe bewahren*, Wien: Residenz 2019.

⁶ H. Nouwen, *The Wounded Healer: Ministry in Contemporary Society*, New York: Doubleday 2009 (1972); Nederlandse vertaling *De gewonde heler*, Tiel: Lannoo 2017.

'Als ik zwak ben, dan ben ik sterk', schrijft Paulus aan de Korintiërs (2 Kor. 12,11) en iets van dit raadsel wordt in Nouwens werk inzichtelijk.⁷

Maar er is meer. Nouwens eerste biograaf, de Haarlemse predikant Jurjen Beumer (1947-2013) – zaliger gedachtenis – wijdt in zijn biografie die nog in Nouwens sterfjaar verschenen is, in 1996, een reflectie van enkele pagina's aan het feit dat Nouwen 'op een zeer cruciaal moment West-Europa verlaten heeft' en dat hem hierdoor de hypersecularisatie bespaard is gebleven die kort hierna de kop opstak in onze streken. De ervaring 'op kale rotsen te ploegen' en van alle kanten een virulente godsdienstige onverschilligheid te ervaren, is hem hierdoor bespaard gebleven. Het geeft, zegt Beumer, Nouwens theologie iets lichtvoetigs, maar ook iets onbevredigends voor, zoals hij het uitdrukt,

gelovigen die wel door dat dal zijn gegaan, die de diepte van de afwezigheid van God tot op de botten hebben ervaren ... en nog elke dag worstelen met het bestaan van God überhaupt'.⁸

Daar rekent Beumer zichzelf ook toe. Maar ik zou vandaag de dag echter eerder de andere kant benadrukken. Zijn vertrek naar de Verenigde Staten heeft Nouwen behoed voor een manier van denken en spreken die geloof en theologie vrijwel onmogelijk maken en in ieder geval het zwijgen dreigen op te leggen.

Onder de indruk van de secularisatie werd in de tweede helft van de jaren zestig van de vorige eeuw in Nederland in kerk en theologie de vraag dominant of wij nog wel uit te voeten konden met de christelijke traditie. Het moderne, gesecculariseerde wereldbeeld werd de norm en alles wat er verder nog gezegd en gedacht werd, moest zich omwille van de geloofwaardigheid aan deze norm onderwerpen. Het gevolg was dat geloof hooguit nog in beeld kwam als een subjectieve en persoonlijke visie op de werkelijkheid zijn, een overtuiging die geldig is voor degenen die deze overtuiging wilden delen, maar die niets zegt over de werkelijkheid. Tot die werkelijkheid geven de wetenschappen ons toegang, inclusief de sociologie en de psychologie. Gelovigen mochten best zelf hun geloof interpreteren als werking van de Geest van God, maar in de echte wereld stond het natuurlijk voor iedereen vast dat het objectief te verklaren valt met behulp van hedendaagse inzichten in sociologische en psychologische wetmatigheden – dat was, en zo moet ik tot mijn verdriet en grote irritatie vaststellen, is nog altijd de gedachtegang. En zo werd pastoraat *counseling*, zielzorg *coping* en religie zingeving en *Kontingenzbewältigung*.

In de Amerikaanse context was dit anders. Daar hoefde Nouwen niet in andere dan gelovige termen te laten zien dat het zin had 'nog' in gelovige termen te spreken, om met behulp van Bijbelse categorieën het leven te doordenken, om de christelijke traditie in te zetten bij pogingen hedendaagse vragen en dilemma's te doorgronden en een weg vooruit te zoeken. Dat werd en wordt daar, ook op universiteiten, doorgaans heel normaal gevonden. Nouwen had psychologie gestudeerd, maar hij gebruikt de psychologische inzichten nergens als alternatief voor gelovige of spirituele noties. Hij ziet ze als nadere invulling ervan. Op elke bladzijde van Nouwens meest bekende boek, *Eindelijk thuis*, naar aanleiding van Rembrandts schilderij 'De terugkeer van de Verloren Zoon', is bijvoorbeeld duidelijk geheel dat de schrijver psychologisch goed op de hoogte is. Maar nergens is er ook maar een spoor van de suggestie dat geloof verklaard zou kunnen worden uit en teruggebracht zou kunnen worden tot het menselijk verlangen naar erkenning en liefde, en dat een religieuze visie op de eigen ontwikkeling

---

⁷ Zie M. Ford, *Wounded Prophet: A Portrait of Henri J.M. Nouwen*, London: Darton, Longman and Todd 1999; idem, *Lonely Mystic: A New Portrait of Henri Nouwen*, New York/Mahwah: Paulist 2018.

⁸ J. Beumer, *Onrustig zoeken naar God: De spiritualiteit van Henri Nouwen*, Tiel: Lannoo 1996, 43-47.

achterhaald of naïef zou zijn.⁹ Het gaat bij Nouwen niet steeds over de vraag of we niet anders moeten gaan spreken, of we onze binding aan een traditie niet zouden moeten opgeven, of het gelovige spreken voor hedendaagse mensen nog wel begrijpelijk is. Dat maakt zijn teksten voor hedendaagse lezers – in ieder geval voor mijzelf als hedendaagse lezer – verfrissend. Eindelijk weer eens iemand die gewoon doet wat hij denkt te moeten doen en kijkt waar dit hem brengt.

4.

Henri Nouwen vraagt zich niet af of de christelijke traditie ons nog iets kan en mag zeggen. In plaats hiervan doet hij wat er binnen deze traditie steeds gedaan is: hij zet de traditie voort door haar in te zetten om het hedendaagse leven te begrijpen. Op deze manier verandert hij haar uiteraard ook, door nieuwe thema's te introduceren en door de betekenis van oude thema's voor een nieuwe context inzichtelijk te maken. Zo heeft traditie zich altijd ontwikkeld.

Toen begin jaren tachtig van de vorige eeuw de vraag opkwam of de christelijke aansporing om, zoals Jezus het aan het eind van het Matteüsevangelie verwoordt, alle volkeren tot zijn leerlingen te maken, hen te dopen en hen alles te leren onderhouden wat Hij gebiedt (Mt. 28,19-20), toen de vraag opkwam of deze aansporing niet de onderdrukking van de onmachtigen door de machtigen en met name de kolonisering van de niet-Westerse volkeren door de Westerse heeft bevorderd, publiceert Nouwen in het tijdschrift *Sojourner* een serie artikelen over de 'neerwaartse mobiliteit' die Jezus volgens hem propageerde. Zij zouden postuum in boekvorm verschijnen onder de titel *Nederigheid en dienstbaarheid: Het neerwaartse pad van Christus*.¹⁰ Dus in plaats van de abstracte vraag te stellen of geloof in christelijke zin niet intrinsiek gericht is op overheersing, liet Nouwen zien hoe verleidelijk het streven naar macht is, hoezeer ook christenen aan deze verleiding blootstaan en hoe Jezus zich in het evangelie tegen deze verleiding keerde. Want het was volgens Nouwen ook Jezus' verleiding, zo blijkt in het verhaal over hoe Hij in de woestijn door de duivel op de proef werd gesteld: het is de verleiding relevant te zijn, de verleiding spectaculair te zijn en de verleiding in staat te zijn het goede op te leggen en af te dwingen (Mt. 4,1-11; Lc. 4,1-13). Jezus leert in plaats daarvan op de zwakke kracht van het goede te vertrouwen, in de stille betekenis van het alledaagse te geloven en het resultaat van zijn inzet in Gods handen te leggen.

Dit leerproces vraagt volgens Nouwen om actieve navolging: ook wij moeten – zoals over Jezus gezegd wordt in de hymne die Paulus in zijn brief aan de Filippenzen citeert – er niet naar streven gelijk aan God te zijn volgens welke voorstelling die wij daarvan hebben dan ook, maar de minste te worden en bereid te zijn te sterven (Fil. 2,6-11). Niet uit zelfhaat of masochisme, maar omdat de weg naar de verheffing in de voorstelling van het evangelie onderlangs gaat: slechts uit de vernedering is verhoging mogelijk. Dit zou Nouwen uiteindelijk bij de verstandelijk beperkten brengen van de *l'Arche*-gemeenschappen: mensen die zonder macht zijn, niet spectaculair – hooguit soms lawaaiig en onrustig – en op geen enkele manier relevant. Toch ligt in de verbondenheid met hen en in onze herkenning van onze verwantschap met hen het antwoord besloten op de vraag of wij actief de nabijheid van het rijk van God verkondigen en belichamen zoals Jezus dat verkondigde en belichaamde.

5.

In 1985, zo'n vier maanden voordat hij naar de *l'Arche Daybreak*-gemeenschap in Toronto zou verhuizen, geeft Nouwen een serie lezingen in het kader van een vastenretraite op Harvard

---

⁹ H. Nouwen, *The Return of the Prodigal Son: A Story of Homecoming*, New York: Doubleday 1992; Nederlandse vertaling: *Eindelijk thuis: Gedachten bij Rembrandts 'De terugkeer van de Verloren Zoon'*, Tiel: Lannoo 1992.

¹⁰ H. Nouwen, *The Selfless Way of Christ: Downward Mobility and the Spiritual Life*, Maryknoll: Orbis 2007; Nederlandse vertaling *Nederigheid en dienstbaarheid: Het neerwaartse pad van Christus*, Tiel: Lannoo 2008. De artikelen in *Sojourner* verschenen in 1981.

Divinity School, waar hij toen werkte. De uitgeschreven tekst ervan is onlangs uitgegeven onder de titel *Following Jesus*.¹¹ Nouwen begint daarin met een commentaar op de passage uit het Johannesevangelie waarin, kort nadat Jezus zich door Johannes in de Jordaan heeft laten dopen, twee van diens leerlingen achter Jezus aangaan. Op zijn vraag wat zij zoeken, vragen zij waar Hij verblijf houdt. 'Kom en zie', antwoordt Jezus (Johannes 1,39). Nouwen verbindt deze uitnodiging van Jezus met zijn uitnodiging aan zijn leerlingen in de afscheidsrede in hetzelfde evangelie om in zijn liefde te blijven en in hem te blijven zoals Hij in hen blijft. Uiteindelijk, zo zegt Nouwen

vermengen al deze beelden zich en wij realiseren ons dat wij Gods huis zijn en worden uitgenodigd thuis te zijn waar God Gods huis heeft gevestigd. We realiseren ons dat precies waar wij zijn, in dit lichaam, met dit gezicht, deze handen en dit hart, wij de plaats kunnen zijn waar God kan verblijven (22).

Wij zijn uitgenodigd bij God thuis te zijn middenin deze angstige en onherbergzame wereld door God bij ons thuis te laten zijn. De manier om inderdaad thuis te komen is zelf uit het centrum van je wereld te stappen en Jezus in het centrum te zetten. Zoals Nouwen Jezus' boodschap parafraseert:

Verlaat de plaats van het zelf. Verlaat moeder en vader, broer en zus, huis en familiebezit. Verlaat je 'ik'-wereld – mijn moeder, mijn broer, mijn zus, mijn bezit – en volg Mij (30).

Dit verlaten, dat moet je steeds opnieuw doen, door elke dag bij hem te verblijven, met hem te verkeren, in de ruimte van zijn blik te gaan staan en te gaan zitten, en zo te leren ademen met zijn adem, zijn Geest.

Dit betekent pijn en vreugde tegelijk. Er is, zegt Nouwen, geen pijn of angst of woede of uitsluiting die niet door God wordt gedragen en geleden. Dat impliceert dat wij in God met alle pijn en lijden van de wereld zijn verbonden. Maar het impliceert ook dat wij, met al onze woede, met al onze pijn en met al onze strijd, in God zijn en zijn opgenomen in Jezus beweging van dood naar verrijzenis. 'De Verrezenen is de Heer in wiens lichaam we verzameld zijn. De hele mensheid' (76). Deze liefde van God voor ons, zegt Nouwen, is uiteindelijk onze vreugde: 'Het mysterie van het leven is dat Jezus kwam om ons lijden te delen', zegt hij, 'zodat wij vol vreugde konden zijn.' Dit is waar het spirituele leven in zijn visie om draait: in contact zijn met de liefde die in onze vreugde wordt (104-105). Wij kunnen Jezus' Geest ademen en als Verrezenen ademt Hij zijn leven in ons: dat is voor Nouwen de volle bloei van het spirituele leven in christelijke zin (116).

Dit is het tegenbeeld van het 'Zonder Mij kunnen jullie niets' waar we mee begonnen. Met en in Jezus, en met Jezus in ons, is dit wat mogelijk wordt. We kunnen dan leven in een wereld die voortdurend getuigt van de liefde van God. Een wereld dus die niet leeg is en wacht tot wij haar zin en betekenis geven, maar die betekenis heeft en geeft door in ons te resoneren, zodat onze betekenis in ons kan opklinken en in de rest van de wereld kan resoneren. Door dat alles alles aansteekt, wordt alles wat bestaat een grote lofzang op God. Zoals er geschreven staat bij de profeet Daniël:

Loof de Heer, al zijn werken

---

¹¹ H. Nouwen, *Following Jesus: Finding our Way Home in an Age of Anxiety*, London: SPCK 2019. Verwijzingen naar pagina's van dit boek door cijfers tussen haakjes in de tekst.

prijs en roem Hem in eeuwigheid.

Hemelen, loof de Heer
prijns en roem Hem in eeuwigheid.

Zon en maan, loof de Heer,
prijns en roem Hem in eeuwigheid.

Regen en dauw, loof de Heer,
prijns en roem Hem in eeuwigheid

Nachten en dagen, loof de Heer,
prijns en roem Hem in eeuwigheid,

Aarde, loof de Heer,
prijns en roem Hem in eeuwigheid

Al wat op aarde groeit, loof de Heer,
prijns en roem Hem in eeuwigheid

Mensen, loof de Heer,
prijns en roem Hem in eeuwigheid.

Rechtvaardigen, loof de Heer met hart en ziel,
prijns en roem Hem in eeuwigheid.

Vromen en nederigen van hart, loof de Heer,
prijns en roem Hem in eeuwigheid (uit Daniël 3).

Dit zou u het gevoel kunnen geven dat dit wel een erg mooie voorstelling van zaken is en er wel erg weinig aandacht is voor mislukking, kwaad en lijden. Het is echter goed te bedenken dat dit loflied op de schepping gezongen wordt door de vier jongemannen die in het Bijbelboek Daniël door koning Nebukadnessar in de vuuroven geworpen zijn. Het suggereert dat zelfs middenin het geweld en de strijd het mogelijk is deel te zijn van de schepping die God prijst en Gods liefde in ons tot vreugde kan worden.

6.

Het Tweede Vaticaans Concilie noemde niet allereerst de individuele gelovigen, maar de kerk 'teken en instrument van de innige vereniging met God en de eenheid van het menselijk geslacht'.¹² Na het verschijnen van de encycliek *Laudato si'* van paus Franciscus zouden wij hieraan toe moeten voegen: en de andere leden van ons gemeenschappelijke huishouden: dieren, planten en dingen. De kerk is de plaats waarin wij leren inzien dat hoe ontheemd wij ons wellicht ook voelen, hoe godverlaten en hoe menselijk eenzaam, ons heden niet leeg is, maar vol: vol goddelijke aanwezigheid en menselijke verbondenheid (124-125). Henri Nouwen schrijft:

Jij kunt Christus niet in de wereld zien, Christus in jou ziet Christus in de wereld. Jij kunt God niet in de wereld zien, maar God in jou ziet God in de wereld. Het geestelijk leven is

---

¹² Dogmatische constitutie over de kerk *Lumen Gentium* (21 nov. 1964), no. 1.

de erkenning van de Geest, in de Geest, voor de Geest. Het is de wederkerigheid van de Geest die de Geest ziet. Het is de wederkerigheid van God die God prijst (129).

Zonder Jezus, zonder de Geest, zonder God kunnen wij niets, hoe moeilijk wij het ook vinden om dit te accepteren. Maar gelukkig hoeven wij het ook niet zonder Jezus, zonder Geest en zonder God te doen. Het is de ultieme troost van de laatste woorden van het Matteüsevangelie: 'Weet wel, Ik ben met jullie, alle dagen, tot aan de voleinding van de wereld' (Matteüs 28,20). Zouden we dit weer geloven, we zouden in zekere zin in een andere wereld leven. Een wereld waarin het zin heeft om, zoals Henri Nouwen ons aanraadt, stil te zijn, hier te zijn en te luisteren opdat er iets in ons kan resoneren. 'Wees hier. Wees stil. Luister', zegt Nouwen in *Following Jesus* (125). Meer is niet nodig.

Maar hoe eenvoudig het ook lijkt, dit blijkt moeilijk. We moeten de innerlijke mogelijkheid ertoe zo niet veroveren, dan toch in ieder geval verwerven. De Vlaamse dominicaan, theoloog en psychotherapeut Patrick Lens werkt nader uit hoe dit zou kunnen. In zijn boek *De leeuw en het lam* (2018) presenteert hij de mystieke traditie als alternatief voor de neiging verlies te compenseren, onzekerheid te dempen en zin te zoeken in een nieuw en liefst ambitieus levensproject – de gebruikelijke reacties wanneer mensen in een persoonlijke crisis raken.¹³ Neem de crisiservaring serieus, is Lens' advies. Aan wat permanent niet blijkt te bevredigen, ontbreekt blijkbaar iets essentieels en daarom moeten wij onze gevoelens, onze pijn en ons dreigende crisis of misschien al reële burn-out serieus nemen. Er openbaart zich een verlangen in dat geen aandacht kreeg en werd weggedrukt om een doel te bereiken waarvan we geloofden en waarvan de cultuur ons leert dat onze belangen ermee gediend zijn. Verlies van het geloof in dit doel leidt tot angst: angst voor de leegte die het verlies achterlaat en voor angst voor de gevaren die de gerichtheid op het doel moest afweren. Angst voor het verlies van het gevoel van waarde te zijn, bijvoorbeeld, in staat voor zichzelf te zorgen. Voor het verlies van het gevoel autonoom te zijn, veilig voor materiële, culturele en intellectuele problemen. Anders en klassieker gezegd: er is bekering nodig, met alle moeite die dat kost.

Lens pleit ervoor dit proces aan te gaan en te onderzoeken welk verlangen niet langer genegeerd blijkt te kunnen worden, zich dit verlangen toe te eigenen en in te gaan op de mogelijkheden die ontstaan om het te volgen (93-108). Dit kan klein en voorzichtig beginnen (125-126), maar de uiteindelijke grondslag van deze beweging is was Lens betreft de kracht die verborgen ligt in de kwetsbaarheid (139-157). Het gaat erom deze te vinden en daarbij zoekt Lens steun in de traditie van de mystiek die weet heeft van overgave en vertrouwen op God, middenin de donkere nacht.¹⁴ Voor de kracht gebruikt Lens het beeld van de leeuw, voor de kwetsbaarheid dat van het lam. Hij zegt het niet met zoveel woorden, maar Lens volgt in feite het beeld van Johannes de Ziener, de auteur van het Bijbelboek Openbaring. Deze beschrijft hoe hij opkijkt naar wat hem wordt aangekondigd als 'de leeuw van Juda' en dan 'een lam' ziet 'als geslacht' (Openbaring 5,5-6). Waar onze cultuur zwakte en gekwetstheid beschouwt als iets dat moet worden achtergelaten en moet worden vervangendient te worden vervangen door kracht, daar wordt in dit beeld gesuggereerd dat ware kracht een gestalte is van kwetsbaarheid. Het is de kracht om kwetsbaar te zijn en die gekwetstheid onder ogen te zien die uiteindelijk de wereld overwint (vgl. vers 12).

---

¹³ P. Lens, *De leeuw en het lam: Spiritualiteit en psychotherapie*, Gent: Carmelitana 2018; verwijzing naar pagina's van dit boek door midden van cijfers tussen haakjes in de tekst.

¹⁴ Opmerkelijk genoeg steunt Lens in *De leeuw en het lam* wat dit aspect betreft vooral op het werk van Johannes van het Kruis. Lens schreef echter eerder een boekje over Meister Eckhart: P. Lens, *God diep in mij. Een weg naar innerlijke vrede met Meister Eckhart*, Gent: Carmelitana 2011 en ook Eckharts werk werkt in *De leeuw en het lam* door.

Is die kracht eenmaal aangeboord en lukt het die te vertrouwen, dan is het niet langer nodig zich te verzetten tegen wat zich aandient en zich angstig te verschansen tegen wat verschijnen als dreigende gevaren. Het wordt mogelijk zich te verbinden met wat gebeurt en zich toe te vertrouwen aan wat dit aan oude wegen afsluit en aan nieuwe wegen blijkt te opent (431-436). Het bestaan wordt dan gedragen door het gebed. Gebed wordt door Lens verstaan als zichzelf plaatsen in de ruimte van God, waardoor het mogelijk wordt te verwelkomen wat wordt gegeven, inzicht te krijgen in wat dit betekent en de moed te ontvangen op dit inzicht in te gaan, zoekend en tastend naar een manier die passend is voor de situatie en passend voor degene die van deze situatie deel uitmaakt (413-430). Het is een leven zonder vaststaand doel – ‘zonder waarom’, in de uitdrukking van de dominicaanse mysticus Eckhart von Hochheim (ca. 1260-1328), vanuit de kracht van God die het leven voortbrengt, draagt en zich doet voortzetten¹⁵ – en geleid door het vuur van liefdevolle betrokkenheid op de situatie, als respons op wat zich steeds opnieuw in deze situatie als Gods betrokkenheid aandient (393-411).

Lens beschrijft het als traject in termen van individuen in therapie en wekt soms zelfs de indruk uit te zijn op een plaatsje op de markt van de geestelijke gezondheidszorg.¹⁶ Wat hij echter doet is wat de kerk moet doen en waarvoor zij er mede is. Lens aanpak is uiteindelijk gericht op een fundamentele omkering. Wie het leven vormgeeft op de manier die Lens suggereert, wordt gaandeweg dit proces gevormd tot een bouwsteen van een nieuwe cultuur waarin niet het ego en zijn vermeende belangen centraal staan, maar de betrokkenheid en verbondenheid van allen met alles. Het leven kan in al zijn wirwar van paradoxen, botsingen en conflicten tot en met de dood geleefd worden vanuit en met het oog op de goedheid die erin verborgen is. Dankzij het geloof dat deze goedheid er er inderdaad in verborgen is.

8.

De Amerikaanse trappist en schrijver Thomas Merton (1915-1968) vergeleek in de jaren zestig van de vorige eeuw in een essay de moderne cultuur met Prometheus.¹⁷ Zoals bekend stal deze Griekse halfgod het vuur uit de hemel en maakte zo voor mensen metaalbewerking mogelijk. Op zich is de vergelijking van de moderniteit met Prometheus weinig origineel. Maar bij Merton dient deze vergelijking niet als aanklacht tegen de moderne techniek die de door God aan de menselijke ambitie gestelde grenzen niet zou respecteren. Merton gaat het om iets anders. Wat hem betreft is het probleem dat Prometheus zich blijkbaar niet kan voorstellen dat de hemel de mensheid dat vuur zou willen geven. De moderniteit kan maar niet geloven dat God ons genadig wil zijn en dat alles er is om ‘zeer goed’ te zijn, ook voor ons.

Omdat moderne mensen denken dat alles van hen afhangt, wisselen bij ons zelfoverschatting en zelfverachting elkaar af. De pointe van het christendom is dat God niets liever wil dan ons het goede geven dat we verlangen. We hoeven het leven niet goed te maken, we hoeven het goede alleen maar te ontvangen. Het vreemde is echter dat wij geneigd zijn ons te verschansen in wat ons gevangen houdt en wij het gevoel hebben verloren te gaan als onze gevangenschap zou verdwijnen. Onze gevangenschap is onze identiteit geworden. Tegelijkertijd blijft het vuur van het verlangen onuitroeibaar in ons branden. Het is bedoeld als vuur dat brandt en niet verteert, maar het manifesteert zich soms als een verterend vuur en leidt dan tot woede en neerslachtigheid, tot de ervaring van zinloosheid en eenzaamheid. Alleen als het verlangen

---

¹⁵ Zie Meister Eckhart, *Deutsche Predigten und Traktate*, Hg. J. Quint, München: Carl Hanser Verlag 1963, 178-181, ‘In hoc aperuit caritas dei in nobis (1 Joh. 4,9)’, m.n. 180 (Ned. vert. *Van God houden als van niemand: Preken van Meester Eckhart*, 48-51: “Menswording: Over vrijheid en leven zonder waarom”, m.n. 50).

¹⁶ Patrick Lens maakt deel uit van Prisma 3, werkgroep voor spiritualiteit en psychotherapie; vgl. <<http://www.prisma3.be/prisma3/Welkom.html>>.

¹⁷ Th. Merton, ‘Prometheus: A Meditation’, in: id., *Raids on the Unspeakable*, New York: New Directions 1966, 79-89.

vrij wordt, kan wat nu ziek maakt niet alleen genezen worden, maar zelf een kracht tot genezing zijn.

Het is van deze paradox dat het christendom leeft. God is er en manifesteert zich, maar op manieren die wij vaak niet herkennen. Sterker nog, we wijzen ze af omdat wij er bang voor zijn. Bang voor wat het met ons doet, bang voor wat het ons zal vragen te doen, bang dat wij het niet zullen kunnen. Maar als we zouden kunnen zien dat we leven van genade, van de betrokkenheid van God die alles liever wil dan dat wij zonder hem zullen zijn en dus van zijn kant altijd met ons is, dan kunnen we ons laten verleiden de angst te doorbreken. 'Wie vraagt, krijgt', zegt Jezus, 'wie zoekt, vindt en voor wie klopt zal worden opengedaan' (Matteüs 7,8; Lucas 11,10). Het enige dat nodig is, is dat we ons gaan realiseren dat we echt iets nodig hebben en dat we vandaaruit gaan vragen, zoeken en kloppen. Niet halfhartig, maar voor het *echte*. Dan blijven we in hem, zoals Jezus het in de afscheidsrede aanraadt, zoals Hij in ons blijft. Dan dragen we volgens zijn belofte veel vrucht (Johannes 15,4-5).

De vraag of God ons misschien kan helpen, zoals ik als titel van deze lezing heb geformuleerd, is uiteindelijk niet de echte vraag. De echte vraag is of wij in staat zijn om God ons te laten helpen en ruimte te maken, een ruimte te worden en te zijn voor zijn aanwezigheid. Door te beseffen dat wij niet zonder kunnen.